

Małgorzata Wilska

Duchowni na dworze mazowieckim Janusza I Polityka księcia względem Kościoła

Mazowsze w XIV wieku było regionem o mocno odrębnej specyfice wśród innych ziem Polski¹. Wynikało to z opóźnienia pod względem gospodarczym i społecznym, rozdrobnienia politycznego na skutek podziałów terytorium między książąt piastowskich władających tym obszarem oraz z powodu wielokrotnych najazdów sąsiadów z północy i wschodu. Rzadkie były okresy, kiedy całe Mazowsze znajdowało się pod rządami jednego władcy i mogło się pomyślnie rozwijać, tak jak za panowania Siemowita III. Władca ten wyróżniał się silną indywidualnością i mądrością polityczną i dzięki niemu Mazowsze zaczęło się wydobywać z zastoju gospodarczego i kulturalnego². Siemowit w 1374 roku podzielił swoje księstwo między dwóch dorosłych synów, których dopuścił do współrządów, zachowując dla siebie zwierzchnictwo. Janusz dostał Mazowsze Wschodnie, większe od dzielnicy brata, ale dużo uboższe, niezagospodarowane i słabo zaludnione³. Młodszemu, Siemowitowi, przypadła ziemia płocka, gostynińska i rawska, czyli najbardziej rozwinięte obszary, z uformowaną organizacją kościelną

¹ H. MANIKOWSKA, *Dzielnice i regiony. Horyzont odrębności* [w:] *Kultura Polski Średniowiecznej XIV–XV w.*, red. B. GEREMEK, Warszawa 1997, s. 862 n.

² S.K. KUCZYŃSKI, *Siemowit III* [w:] *Poczet królów i książąt polskich*, Warszawa 1978, s. 254.

³ A. WOLFF, *Studia nad urzędnikami mazowieckimi 1370–1526*, Warszawa 1962, s. 224.

i zaawansowanym osadnictwem. Różne były także aspiracje obu braci. Siemowit miał ambicje daleko wykraczające poza Mazowsze, myślał o koronie królewskiej i tronie krakowskim i w tym kierunku szły jego działania. Bardziej realistyczny starszy brat, Janusz, skoncentrował się na umocnieniu swojej władzy na Mazowszu i zagospodarowywaniu ziem, które przydzielił mu ojciec.

Od początku swoich rządów – mimo ograniczonego zakresu władzy i pozostawaniu w latach 1374–1381 w cieniu ojca – Janusz starał się konsekwentnie tworzyć własne środowisko dworskie, formować aparat administracyjny, głównie zaś jego trzon – kancelarię dworską⁴. Zapewne już wcześniej miał jakąś grupę zaufanych dworzan i wychowawców, lecz z braku źródeł nic o nich nie wiemy. Być może spośród jego domowników i pokojowców, z którymi wra- stał na dworze ojca, wywodzili się niektórzy późniejsi jego doradcy i współpracownicy. Obejmując dzielnicę wydzieloną przez ojca, zastał również urzędników ziemskich, którzy pełnili swe funkcje dożywotnio i dopiero po ich śmierci mógł obsadzić urzędy swoimi ludźmi. Przejął też niektórych dostojników dworskich, mianowanych przez Siemowita III, między innymi marszałka dworu, Sasina ze Smardzewa i wojewodę Krystyna. Janusz starał się tak ułożyć stosunki zarówno z Kościołem, jak i ze znanymi, wpływowymi osobami, by nie powodować konfliktów, ale skutecznie, choć powoli, realizować swoje zamiary.

Adresatami pierwszego znanego nam dokumentu wystawionego przez młodego księcia w 1374 roku są Augustianie przy kościele św. Marcina w Warszawie, którym nadaje Jazdów. Jest to zapewne przypadek, że ten właśnie dokument zachował się, ale dobrze koresponduje z dalszą jego polityką względem Kościoła i Warszawy. W pierwszych latach rządów, jeszcze niesamodzielnych, chcąc zaskarbić sobie przychyłość

⁴ M. WILSKA, *Książę Janusz Starszy*, Warszawa 1986.

Kościół, wydaje on wiele przywilejów dla duchownych płockich. W 1376 roku na życzenie biskupa płockiego Dobiesława wystawia immunitet dla wsi biskupich Grochowa, Godławia, Kamionu, a w kolejnych latach potwierdza przywileje dla katedry w Płocku (1380, 1381, 1389)⁵. W 1381 roku Norbertankom płockim zezwala na lokacje Orzechowa, Rogowa, Karwowa, Barcic i Ciepiewa. W 1384 roku wystawia dokument dla klasztoru św. Marii Magdaleny Premonstratenek płockich, a w latach następnych dla klasztoru w Czerwińsku (1385) i Dominikanów w Warce⁶.

Jednocześnie od początku rządów Janusz musi się liczyć nie tylko z władzami kościelnymi, ale także z wpływowymi dostojnikami mazowieckimi, których zastał w swej dzielnicy. Z tego względu w 1377 roku nadaje dochody z cła na Narwi Sasinowi ze Smardzewa, marszałkowi dworu, a dla nowodworskich synów Tomisława – cło w Nowym Dworze⁷. W tym samym roku wystawia przywilej dla Stanisława, podkomorzego warszawskiego, pochodzącego ze znanej i zasłużonej rodziny Milanowskich⁸.

Na Mazowszu Wschodnim było niewielu wybitnych, znanych osób, ksiązę szukał więc nowych współpracowników w całym regionie. Rywalizował z bratem i starał się przyciągać na swój dwór urzędników z księstwa płockiego. Tak było z Andrzejem Ciołkiem z Żelechowa, chorążym płockim, który w lutym 1386 roku otrzymał od księcia Janusza prawo niemieckie dla swoich posiadłości leżących w ziemi czerskiej i warszawskiej, a następnie przeszedł do niego na służbę: w 1389 roku dostał urząd kasztelana, potem

⁵ Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza, t. 3, wyd. I. SUŁKOWSKA-KURAŚ, ST. KURAŚ, Warszawa 2000 [dalej: NKDM], nr 175, 256, 271.

⁶ Archiwum Diecezjalne w Płocku [dalej: ADP], *Kodeks dyplomatyczny Norbertanek płockich odpisy ks. W. Mąkowskiego*, s. 41–46; Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, dok. nr 11; ADP, dok. nr 95; Archiwum Główne Akt Dawnych, dok. nr 6518.

⁷ NKDM, nr 190 i 196.

⁸ Metryka Koronna 9, k. 77 n.

awansował na wojewodę czerskiego (1391–1396)⁹. Czasami dostojnicy z Mazowsza Wschodniego przechodzili na dwór plocki. Tak było z Pawłem z Radzanowa, który w roku 1375 od Janusza dostał duże nadania: wsie Ciemniewo i Kargoszyn w ziemi ciechanowskiej oraz Poryte i Istebne w ziemi nowogrodzkiej. W 1376 roku objął on urząd chorążego warszawskiego i posiadał również Nasielsk. Należał do bliskich współpracowników Janusza, ale po roku 1389 przeszedł na służbę Siemowita IV¹⁰. Niektórzy natomiast urzędnicy ziemscy mianowani jeszcze przez Siemowita III, jak Marcin Babka czy Junosza z Zaborowa, dołączyli do grona zaufanych doradców księcia Janusza.

Wydaje się, że trudniejsze okazało się znalezienie współpracowników potrzebnych do stworzenia sprawnie działającej kancelarii dworskiej¹¹. Tam bowiem niezbędni byli ludzie wykształceni, pomagający księciu w jego poczynaniach dyplomatycznych, administracyjnych i politycznych. Kancelaria stanowiła najważniejszą część dworu, przyjmowała i wystawiała wszystkie dokumenty, a od początku XV wieku prowadziła księgę metryki, zwane obecnie *Metryką Mazowiecką*¹². W tym czasie sprawy publiczno-państwowe nie były oddzielone od prywatnych, dotyczących rodziny książęcej i kancelaria wiedziała o wszystkich poczynaniach w księstwie. Dlatego pracownicy kancelarii musieli być nie tylko dobrymi fachowcami, ale przede wszystkim cieszyć

⁹ *Polski Słownik Biograficzny* [dalej: PSB], t. 4, s. 77; A. SUPRUNIUK, *Otoczenie księcia mazowieckiego Siemowita IV (1374–1426)*, Warszawa 1998, s. 127; M. WILSKA, *Mazowieckie środowisko dworskie Janusza I* (maszynopis pracy doktorskiej w IH PAN), Warszawa 1977, s. 127.

¹⁰ NKDM, nr 163; PSB, t. 25, z. 2, s. 395–397; A. SUPRUNIUK, *Otoczenie księcia*, s. 225; M. WILSKA, *Mazowieckie środowisko*, s. 192.

¹¹ J. GRABOWSKI, *Kancelarie i dokumenty książąt mazowieckich w latach 1341–1381*, (rozdział: „Kancelaria i dokumenty Janusza I w latach 1374–1381”), Warszawa 1999.

¹² A. WOLFF, *Metryka Mazowiecka. Układ pierwotny i sposób rejestracji*, Warszawa 1929.

się zaufaniem księcia. W XIV wieku na Mazowszu grono ludzi wykształconych było stosunkowo nieliczne i składało się wyłącznie z duchownych.

Za Siemowita III głównym centrum kulturalnym na Mazowszu był Płock, gdzie znajdowała się siedziba biskupstwa, wokół którego gromadzili się ludzie nauki i kultury. W podziale z 1379 roku przypadł on Siemowitowi IV¹³. W dzielnicy Janusza I nie było żadnego miasta tej rangi, skupiającego ludzi wykształconych, którzy by stanowili zaplecze intelektualne dworu. W chwili objęcia przezeń rządów, w 1374 roku prawa miejskie na Mazowszu Wschodnim miały tylko nieliczne miejscowości, takie jak Czersk, Warszawa, Warka, Ostrołęka i Wizna¹⁴. Janusz I odnowił i rozszerzył im przywileje. Prócz tego, za jego czasów powstało ponad dwadzieścia nowych miast. Nasilenie tej akcji lokacyjnej przypada na drugą połowę jego rządów. W latach 1374–1400 wydano pięć przywilejów lokacyjnych, dwa przeniesienia istniejącego miasta na prawo chełmińskie i trzy przywileje dla osób prywatnych, zezwalające na lokację. Odpowiednio, w latach 1401–1429: osiemnaście nowych miast, dwa przeniesienia już istniejących i dwa przywileje dla osób prywatnych. Już w pierwszym okresie rządów, w 1375 roku, Ciechanów otrzymał od księcia prawa miejskie, a w 1427 roku z fundacji książęcej powstał tam kościół pod wezwaniem św. Małgorzaty. Dzięki swemu położeniu stanowił dogodne miejsce do spotkań z Krzyżakami w sprawie wymiany jeńców czy rozstrzygania sporów granicznych. Jednak miastem wybranym przez księcia była Warszawa. Tu postanowił utworzyć silny ośrodek władzy, który będzie miał oparcie w instytucji kościelnej skupiającej wykształconych duchownych.

Licząc się z dostojnikami świeckimi i duchownymi, książę Janusz dążył konsekwentnie do zrealizowania swoich

¹³ NKDM, nr 216.

¹⁴ S. PAZYRA, *Geneza i rozwój miast mazowieckich*, Warszawa 1959, s. 111–118.

zamiarów. Po ostatecznym podziale Mazowsza dokonany przez Siemowita III w lutym 1379 roku, już 23 listopada Janusz wydał dokument dla Warszawy. Zwolnił w nim mieszczan od podatków i oddał im w posiadanie pięć wsi podmiejskich na okres ośmiu lat. W zamian zobowiązał ich do budowy części murów miejskich. W następnych latach Warszawa otrzymała nowe nadania: przywilej po pożarze w 1384 roku, polecenie opieki nad szpitalem św. Ducha, który w 1388 roku oddano miastu, przeniesienie kanoników z Czerska w 1402 roku oraz potwierdzenie i rozszerzenie praw miejskich w roku roku¹⁵.

Szczegółne znaczenie miało przeniesienie zgromadzenia kanoników, powiększenie jego liczebności oraz podniesienie kościoła św. Jana do godności kolegiaty¹⁶. Ta trudna akcja dyplomatyczna została przeprowadzona w latach 1398–1406 wbrew woli zwierzchnika kościelnego nad tą częścią Mazowsza, biskupa poznańskiego, Wojciecha Jastrzębca. Poselstwo wysłane do Rzymu przez Janusza I doprowadziło w 1402 roku do wydania bulli papieskiej przez Bonifacego IX. Biskup poznański po dłuższej zwłoce musiał w 1406 roku uznać i potwierdzić stan faktyczny. Książę Janusz niezwykle sprawnie zrealizował swoje postanowienia, uprzedzając działania Kościoła. Nie znamy wszystkich szczegółów dotyczących tych wydarzeń. Historycy zajmujący się tym zagadnieniem od dawna próbowali wyjaśnić zarówno wszystkie intencje księcia, jak i przebieg wydarzeń. Do prac Władysława Kwiatkowskiego i innych doszło ostatnio opracowanie Anny Saliny omawiające różne poglądy i hipotezy dotyczące utworzenia kolegiaty i kapituły warszawskiej¹⁷.

¹⁵ *Przywileje królewskiego stołecznego miasta Warszawy (1376–1772)*, wyd. T. WIERZBOWSKI, Warszawa 1913, nr 3, 5, 6, 8.

¹⁶ W. KWIATKOWSKI, *Powstanie kapituły św. Jana przy zamku XX. Mazowieckich w Warszawie*, Warszawa 1938.

¹⁷ L. KRÓLIK, *Kapituła kolegiacka w Warszawie do końca XVIII wieku*, Warszawa 1990; Z. KRÓL, *Szkice do dziejów archidiecezji warszawskiej*,

Może nowe prace pozwolą w przyszłości wyjaśnić kulisy tych wydarzeń i pokazać, kto pomagał Januszowi w realizacji jego zamierzeń. Jak dotąd możemy tylko wysuwać różne przypuszczenia.

Kościół w tych latach znajdował się w wyjątkowo trudnej sytuacji, był to czas konfliktów wewnętrznych, rozłamu wśród hierarchii kościelnej i funkcjonowania kilku papieży. To rzutowało także na stosunki w Polsce. Zapewne jacyś duchowni polscy byli przychylni poczynaniom księcia. Może król Jagiełło nie stawiał żadnych przeszkód przy formowaniu w Warszawie nowej kolegiaty? Książę Janusz, jak można sądzić, miał dobre stosunki z Władysławem Jagiełłą, gdyż – w przeciwieństwie do brata – nigdy nie miał zbyt wygórowanych ambicji politycznych. Nie wydaje się, by myślał o utworzeniu biskupstwa w Warszawie, jak sugerują niektórzy historycy. Wystarczała mu kolegiata św. Jana, podniesienie rangi warszawskiej siedziby i utworzenie zaplecza kościelnego, kapituły kolegiackiej, która mogła wspomagać jego rządy i służyć mu. W 1393 roku został porwany przez Krzyżaków, a w 1394 odwiedził dwór krakowski. Spędził wtedy kilka dni wraz z żoną Anną Danutą na Wawelu. Może wówczas dostał poparcie od króla i królowej Jadwigi co do swoich zamiarów?

Do realizacji planów księcia przyczynili się przede wszystkim jego urzędnicy i osoby związane z dworem. Już w latach 1390–1391, w czasie konfliktów z biskupami płockimi o dziesięciny, książę Janusz miał swego pełnomocnika w Rzymie. Był nim Maciej, syn Jakuba. Nie znamy imion posłów księcia, którzy w kolejnych latach zawozili listy do papieża. Pewne przypuszczenia można jednak wysnuć na podstawie wzmianek w źródłach watykańskich mówiących

red. W. MALEJ, Rzym 1966; J. WYSOCKI, *Organizacja kościelna Warszawy w XIV i XV w.*, „Studia Warszawskie” 21, 1975, z. 2; A. SALINA, *Polityka książąt mazowieckich wobec władz Kościoła od początku XIV wieku do 1526 roku*, Poznań 2011.

o różnych Mazowszanach pojawiających się w tym czasie w Rzymie. Pod rokiem 1389 w *Bullarium* znajduje się notatka o Pawle z Borzewa, któremu na podstawie supliki króla Władysława nadano kanonię płocką¹⁸. Dla lat 1389, 1391 i 1393 są w źródłach watykańskich wzmianki o Abrahamie, kanoniku płockim, synu Abrahama Nowodworskiego, tego samego, któremu Janusz potwierdzał w roku 1377 przywilej¹⁹. Natomiast w 1392 roku jest wzmiankowany kleryk płocki, Wojciech z Borzewa, rodzony brat Pawła, zaufanego współpracownika księcia, ten sam, który później – dzięki protekcji księcia – został kanonikiem warszawskim²⁰. W lutym 1399 roku mamy ponownie wiadomość o protonotariuszu Pawle z Borzewa²¹. W tym samym roku na jesieni wydana została bulla Bonifacego IX o erekcji kolegiaty warszawskiej²². Zbieżność tych zapisów nasuwa przypuszczenie, że być może właśnie te osoby postowały do papieża z listami od księcia i dlatego wymieniane są w *Bullarium*. O tym, że Paweł z Borzewa dobrze zapisał się w pamięci kurii papieskiej świadczy fakt, że został później mianowany administratorem płockim.

Od początku rządów księżę Janusz zadbał także o podstawy materialne nowo tworzonego ośrodka kościelnego. Dokumentem z 1406 roku włączył kancelerstwa ziemskie czerskie i warszawskie do uposażenia dziekana warszawskiej kolegiaty, a kancelarie ziemskie wyszogrodzką i zakroczymską do uposażeń prepozyta warszawskiego. W 1412 roku nadał jednej z kanonii warszawskich także cło wojskiego zakroczymskiego oraz kancelarię ziemską ciechanowską. Ponieważ wówczas urząd kanclerza ciechanowskiego zajmował

¹⁸ *Bullarium Poloniae*, wyd. I. SUŁKOWSKA-KURASIOWA, ST. KURAS, t. 2–5, Rzym 1985–1995 [dalej: Bull.Pol.], t. 3, nr 129.

¹⁹ Tamże, nr 139, 208, 334.

²⁰ Tamże, nr 316.

²¹ Tamże, nr 583.

²² Tamże, nr 636.

Stanisław Ciołek, przedstawiciel jednego z najważniejszych rodów mazowieckich, krewny wojewody Andrzeja, uposażenie to miało być włączone do kanonii warszawskiej dopiero po jego śmierci. Nowo utworzona kolegiata warszawska – zgodnie z zamierzeniem Janusza I – stała się trwałym zapleczem dla jego dworu, a przede wszystkim dla kancelarii książęcej.

W chwili podziału Mazowsza przez Siemowita III, książę Janusz nie miał jeszcze swojej kancelarii i dopiero zaczął ją organizować. Początkowo w latach 1374–1378 jego pracownikiem był Mikołaj z Płocka, który występuje najpierw jako notariusz dworski, a od lipca 1376 roku jako podkancelerzy dworski. Być może pełnił on funkcję pisarza Janusza już wcześniej, a po roku 1374, gdy Siemowit III dopuścił synów do rządów, zwiększyły się jego obowiązki i zakres uprawnień. O Mikołaju bardzo mało wiemy. Nigdzie nie był wymieniony z godnością kościelną, może więc był osobą świecką²³. Z lat 1374–1378 zachowało się 14 dokumentów zredagowanych przez Mikołaja. Wystawiane są one w różnych miejscowościach, co świadczy o tym, że urzędnik ten towarzyszył księciu w objazdach księstwa²⁴.

W tym okresie tylko niektóre ziemie (jak zakroczymska czy czerska) miały zorganizowane sądownictwo i kancelarie, natomiast ogromne, niezagospodarowane jeszcze tereny na wschodzie i północy Mazowsza wschodniego ich nie posiadały. W ziemi liwskiej, różańskiej i nurskiej dopiero w czasach panowania Janusza utworzone zostały odpowiednie urzędy i kancelarie.

²³ Nie występuje w pracy Radziwińskiego, por. A. RADZIWIŃSKI, *Pralaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej w XIV i I połowie XV wieku. Studium prozopograficzne*, t. 1–2, Toruń 1991–1993, ale J. GRABOWSKI, *Kancelarie i dokumenty*, s. 303–304 przypuszcza, że był związany z duchownymi płockimi.

²⁴ Wszystkie dane o kolejnych pracownikach kancelarii księcia Janusza: M. WILSKA, *Mazowieckie środowisko*.

Wśród wszystkich świadków występujących na dokumentach Janusza I tylko około 10 procent stanowili duchowni. Na dokumentach spisanych przez Mikołaja często pojawia się Florian, kapelan dworski, pleban w Tarczynie i kanclerz ziemski zakroczymski, który w latach 1374–1378 świadkował aż dziewięć razy²⁵. Widocznie, niezależnie od swoich obowiązków kanclerza ziemskiego, Florian jeździł z dworem i wykonywał zlecane mu dodatkowe zadania w różnych miejscowościach mazowieckich, świadkując, a jako kapłan sprawując posługę duszpasterską. Oprócz niego w roku 1377 jeden raz poświadczony jest Michał, pleban warszawski i kanonik płocki, którego spotykamy też później jako świadka w 1382 roku (dwa razy)²⁶.

Następnie od 1379 do 1384 roku kancelarią książęcą kierował kapelan dworski Waclaw, najpierw jako podkanclerzy, a od połowy 1382 roku tytułowany kanclerzem²⁷. W 1384 roku miał też uposażenie i tytuł kanclerza zakroczymskiego oraz plebanię tarczyńską. Zredagował 16 dokumentów księcia. W tym czasie pojawili się wśród świadków inni duchowni: Czedar²⁸ oraz wspomniany wyżej Michał, pleban warszawski i kanonik płocki, występujący w 1382 roku. Po Waclawie szefem kancelarii został kolejny kapelan dworski, Dominik, syn Sędziwoja z Kłodna, który w latach 1385–1388 miał tytuł podkanclerza, a w 1388 roku został kanclerzem dworskim i sprawował ten urząd do roku 1393²⁹. Natomiast kanclerstwo zakroczymskie i plebanię w Tarczy-

²⁵ O Florianie por. J. GRABOWSKI, *Kancelarie i dokumenty*, s. 304 nn.

²⁶ Tamże, s. 307 n.; por. A. RADZIWIŃSKI, *Pralaci i kanonicy*, t. 2, s. 96.

²⁷ J. GRABOWSKI nazywa go Więclaw, zob. *Kancelarie i dokumenty*, s. 291–307.

²⁸ O Czedarze zob. też Bull.Pol., t. 3, nr 1194 i 1199; A. RADZIWIŃSKI, *Pralaci i kanonicy*, t. 2, s. 48 n.

²⁹ Za jego kierowania kancelarią spisanych było około 30 dokumentów, zob. M. WILSKA, *Mazowieckie środowisko*; Bull.Pol., t. 3, nr 1193 i 1421; A. SALINA, *Polityka książąt*, s. 95 n., przyp. 25.

nie po Wacławie objął w 1387 roku brat Dominika, Czedar, który w 1406 roku został prepozytem warszawskim.

W latach dziewięćdziesiątych XIV wieku i pierwszych latach wieku XV tworzenie kapituły kolegiackiej w Warszawie przy kościele św. Jana Chrzciciela spowodowało zmiany w organizacji kościelnej. Rzutowały one na kancelarię dworską. Nie jest jasne, kto kierował kancelarią po odejściu Dominika, a przed objęciem jej przez Pawła z Borzewa w 1395 roku, gdyż z tego okresu zachowało się zbyt mało wiadomości. Wydaje się, że książę Janusz celowo przesunął Dominika, swojego sprawdzonego, zaufanego człowieka do tworzonej kapituły warszawskiej, gdzie został on kanonikiem, a później w 1406 roku – dziekanem³⁰. W 1413 roku Dominik posiadał też plebanię w Solcu. Ponadto od 1393 roku był kanonikiem płockim. W 1408 roku otrzymał od papieża odpust zupełny grzechów. Czy ktoś mu tę bullę papieską przywiózł, czy może sam ją odebrał, będąc w Rzymie jako poseł księcia? Tego nie wiemy, ale to ostatnie jest prawdopodobne. Zmarł około 1419 roku. Z 1394 roku zachowały się tylko dwa dokumenty Janusza, spisane przez bliżej nieznanego kapelana dworskiego, Andrzeja.

W 1395 roku pojawił się nowy szef kancelarii, duchowny, który stał się jednym z najbliższych, długoletnich, współpracowników księcia, znakomity organizator, Paweł z Borzewa³¹. Pod jego kierunkiem kancelaria dworska została w pełni uformowana. Zakres jego kompetencji był szeroki: od nadzoru nad niższym personelem, przez wystawianie dokumentów, ich rejestrację, opiekę nad pieczęcią, po sprawy skarbowe i politykę zagraniczną. Początkowo występował z tytułem notariusza dworskiego, w 1398 roku już jako protonotariusz, a od 1407 roku jako kanclerz. Urząd ten sprawował do swojej śmierci, czyli do 7 grudnia

³⁰ Bardzo słusznie zwróciła na to uwagę dr Anna Salina, tamże, s. 95.

³¹ M. WILSKA, *Mazowieckie środowisko*, s. 188 oraz Bull.Pol., t. 3, nr 129 i 583; t. 4, nr 1810, 1845, 2003, 2237, 2242, 2460.

1428 roku. Nie wiemy, gdzie studiował, ale według Marii Szacherskiej i ks. Tadeusza Żebrowskiego był znakomicie wykształcony i świetnie przygotowany do zawodu³². O jego umiejętnościach świadczą zredagowane pod jego kierunkiem dokumenty i księgi *Metryki Mazowieckiej*. Na pewno miał duże zdolności organizacyjne, gdyż kierowana przez niego kancelaria była urzędem bardzo dobrze funkcjonującym. Pod jego okiem powstawały statuty ogłaszane w Warszawie w latach: 1401, 1406, 1410, 1414 i 1421. Jednocześnie za dworską karierą Pawła szły awanse w Kościele. W 1396 roku został kanonikiem płockim, od 1402 – był kanonikiem warszawskim, w latach 1412–1414 – dziekanem warszawskim, a w 1420 roku kustoszem. Cieszył się wielkim zaufaniem księcia i posłował w 1412 roku do Władysława Jagiełły i Zygmunta Luksemburczyka. Brał czynny udział w sporach mazowiecko-krzyżackich i jako pełnomocnik strony mazowieckiej (księcia i biskupa płockiego, Jakuba z Korzkwi) występował w procesie polsko-krzyżackim. Wysyłany był do Malborka i na dwory zagraniczne. W 1424 roku uczestniczył wraz z Januszem I i marszałkiem Ściborem z Sochocina w sądzie w Nowym Mieście. Ponieważ stale brał udział wraz z władcą w objazdach Mazowsza Wschodniego, dostał w 1420 roku zgodę papieża Marcina V na używanie ołtarza przenośnego. Być może to właśnie on posłował wielokrotnie do papieża z listami księcia, między innymi w latach 1389 i 1399. Wzorem swojego władcy ufundował wraz z braćmi, Wojciechem i Janem, kościół pod wezwaniem Najświętszej Marii Panny i Nawrócenia św. Pawła Apostoła w Rzekuniu nad Narwią. Zapewne Paweł był też jednym z głównych współpracowników księcia przy organizowaniu i tworzeniu kolegiaty przy kościele św. Jana Chrzciciela w Warszawie.

Za czasów Pawła w Borzewa kancelaria książęca bardzo się rozrosła. Wynikało to ze zwiększających się obowiązków

³² PSB, t. 25, z. 2, s. 376 n.

wszystkich pracowników, spowodowanych rozwojem osadnictwa na północno-wschodnich obszarach księstwa i rozkwitem gospodarczym całego Mazowsza Wschodniego. Proces ten można prześledzić na przykładzie zagospodarowywania ziemi łomżyńskiej. Z zapisów w metryce mazowieckiej widać, jak konsekwentnie i systematycznie prowadzona była tu akcja nadawania ziemi na prawie rycerskim, lokowanie nowych wsi i miasteczek podczas objazdów księstwa. Z inicjatywy księcia przygotowywano jednocześnie nowe statuty prawne, budowano zamki i kościoły, sprawowano sądy. W związku ze zwiększającymi się obowiązkami wzrosło zapotrzebowanie na wysoko wykwalifikowaną kadrę pracowników kancelarii. Książę Janusz potrzebował nowych wykształconych fachowców, dlatego też popierał wszelkie wyjazdy na studia, a zapewne nieraz wspomagał je finansowo. Być może to dzięki pomocy księcia Gotard, syn Waclawa z Gurby, kanonik warszawski od 1412 roku, związany z kancelarią, po nauce w Krakowie wyjechał do Włoch. Studiował tam na uniwersytecie w Bolonii, gdzie 26 lipca 1424 roku otrzymał dyplom i tytuł doktora prawa. Po powrocie na Mazowsze wszedł na stałe do personelu kancelarii dworskiej. Od 1425 roku występował jako świadek u boku księcia (poświadczony dziewięć razy), ściśle współpracując z księciem także podczas objazdów kraju. Wyróżnił się spośród duchownych mazowieckich wykształceniem i dlatego powołany został także na członka kapituły płockiej i poznańskiej. Po śmierci Pawła z Borzewa został 25 stycznia 1429 roku mianowany szefem kancelarii dworskiej i pozostawał na tym stanowisku także na dworze Bolesława IV, wnuka Janusza I. W 1432 roku brał udział w soborze w Bazylei i wkrótce potem zmarł³³.

W latach dwudziestych XV wieku wśród personelu kancelarii kierowanej przez Pawła z Borzewa spotykamy innego

³³ Bull.Poll., t. 3, nr 1193; t. 4, nr 1837, 1888, 2237, 2300, 2349, 2354, 2418, 2480, 2502; t. 5, nr 48, 77, 280.

wybitnego kanonika warszawskiego z wyższym wykształceniem, Stefana z Miszewa, syna Mikołaja herbu Kościesza³⁴. W 1406 roku studiował on w Krakowie, a następnie powrócił do Warszawy, gdzie około 1424 roku został notariuszem dworskim. W 1430 roku został prepozytem warszawskim. W latach 1425–1429 występował jako świadek księcia Janusza w Metryce Mazowieckiej. Być może to on był też notariuszem ziemi nurskiej w 1428 roku. Za czasów Bolesława IV, w 1433 roku, został kanclerzem, a w 1438 – także kanonikiem płockim. Sporządził zbiór statutów mazowieckich z lat 1377–1426.

Na przestrzeni pięćdziesięciu lat panowania książe Janusz I prowadził systematyczne objazdy kraju, które w ciągu ostatnich dwudziestu lat jego rządów przebiegały po tych samych drogach. W czasie pobytów w poszczególnych siedzibach przez lata kontynuował swoją działalność: nadawał ziemie na prawie rycerskim, zakładał miasta i sprawował sądy. Jak już wspomniano, wśród ponad dwudziestu miast, które założył, największe znaczenie zyskała Warszawa, świadomie kreowana na główną siedzibę rodziny książęcej i reprezentacyjny ośrodek, będący centrum administracji państwowej. Przechowywano tu dokumenty i księgi oraz przyjmowano gości.

Książę Janusz dbał także o architektoniczny wygląd i wystrój swoich siedzib rozrzuconych po całym Mazowszu. Dlatego też zatrudniał wielu architektów i budowniczych, ściągając ich przede wszystkim z państwa krzyżackiego, do budowy zamków i dworów w poszczególnych miejscowościach.

Nadanie praw miejskich wiązało się często z erekcją parafii i budową kościoła. Jak stwierdził ks. Tadeusz Żebrowski, właśnie za panowania Janusza nastąpił ogromny wzrost liczbowy nowo powstałych parafii mazowieckich³⁵. Książę

³⁴ PSB, t. 43, z. 2, s. 169–171 (K. PACUSKI); A. RADZIMIŃSKI, *Pralaci i kanonicy*, t. 2, s. 141 n.

³⁵ T. ŻEBROWSKI, *Kościół (XIV–pocz. XVI)* [w:] *Dzieje Mazowsza*, t. 1, red. H. SAMSONOWICZ, Pułtusk 2006, s. 469–485.

ufundował około 20 nowych kościołów parafialnych, niektóre z nich przenosił na nowe, dogodniejsze miejsca w lokowanych przez siebie miastach. Są to, jak podaje ks. Żebrowski, kościoły parafialne w Garwolinie (1423), Latowiczu, Janowie (1421), Kolnie, Krzynowłodze Wielkiej (koniec XIV w.), Lachowie, Makowie (1421), Miastkowie, Nowym Mieście (1388), Ostrołęce (1399), Ostrowii, Płocku Małym, Przytułach (1415–1420), Przasnyszu (1400–1402), Rożanie (1399–1403), Stromcu (1426), Wronie (1405) i Zambrowie (1403) oraz kolegiata w Warszawie.

Z fundacji księcia Janusza powstawały także kaplice i kościoły w już istniejących miastach. W 1406 roku, po uzyskaniu zgody od papieża, utworzył w Wyszogrodzie klasztor franciszkanów przewidziany dla 12 zakonników. Dwa lata później rozpoczęta została z inicjatywy księcia budowa murowanego prezbiterium przy kościele pod wezwaniem Wszystkich Świętych. Ufundowanie kościoła czy kaplicy wiązało się z obowiązkiem modlitwy za osobę fundatora i jego rodziny.

Idąc za przykładem swego władcy, urzędnicy, zarówno duchowni, jak i świeccy, zakładali kościoły i kaplice w swoich dobrach. Bracia Pawła z Borzewa w Rzekuniu, wzmiankowany już Paszko z Radzanowa, chorąży warszawski i płocki, pozostawił po sobie aż trzy kościoły na Mazowszu: w Ciemnienie, Porytem i Sielcu. Podobnie Junosza z Zaborowa, podkomorzy zakroczymski, wznosił świątynie w Piątnicy, Pokrzywnie i Płoniawach³⁶.

Po utworzeniu kapituły i kolegiaty warszawskiej kanonicy warszawscy byli stale obecni w życiu książęcego dworu. Z nich wywodzili się pracownicy i szefowie kancelarii. Niektórzy członkowie kolegiaty sprawowali też funkcje duszpasterskie. Wśród duchownych świadków na dokumentach

³⁶ Na przykład Paweł z Borzewa wraz z bratem Wojciechem, kanonikiem warszawskim czy Paszko z Radzanowa, zob. PSB, t. 25, z. 2, s. 376 n. oraz s. 396.

wystawianych w różnych miejscowościach mazowieckich znajdują się kanonicy, którzy jednocześnie są kapelanami dworskimi. W latach 1408–1414 był to Wilhelm, który dostał nawet od papieża specjalne zezwolenie na odprawianie mszy świętej w dowolnych miejscach³⁷. W latach 1414–1417 spotykamy innych kanoników warszawskich będących również kapelanami, na przykład Mikołaja, który trzy razy świadkował w tym okresie, Klemensa, poświadczonego w 1414 roku i Jakuba ze Skwar w roku 1417. O tym ostatnim wiadomo, że był przedstawicielem księcia na soborze w Bazylei.

Pod koniec panowania Janusza, w latach dwudziestych, w jego otoczeniu spotykamy coraz więcej duchownych będących kanonikami warszawskimi i kapelanami dworskimi. Wynika to przede wszystkim z lepszych źródeł, gdyż zachowała się *Metryka Mazowiecka* dla tego okresu. Nie wykluczone, że jest to także związane z podeszłym wiekiem księcia, który ciągle zarządzał państwem, stale podróżował, ale chciał mieć stale obok kapelana na wypadek nagłej śmierci. Już wcześniej otrzymał odpust zupełny grzechów i zgodę papieża na ołtarz przenośny³⁸. W latach 1425–1429 w otoczeniu księcia wymieniani są: Maciej, kapelan i prezbiter, Jan, kanonik i notariusz skarbowy, Stanisław z Żelawina, kanonik i notariusz warszawski. Szczególnie często poświadczani są przy księciu jako świadkowie czynności prawnych dwaj kapelani dworscy, którzy nie byli kanonikami warszawskimi: Mściśław – 13 razy w 1427 i 1428 roku, w różnych miejscach oraz Adam, występujący w siedmiu odległych od siebie miejscowościach w latach 1428–1429 aż 18 razy.

Z *Metryki Mazowieckiej* widać, że miejscowi duchowni, na przykład pleban kościoła znajdującego się w miejscowości, gdzie zatrzymywał się dwór, nie byli dopuszczani na

³⁷ Bull.Pol., t. 3, nr 1446.

³⁸ Tamże, nr 901, 1429; t. 4, nr 364, 1105, 1639.

świadków. Nawet w Warszawie nie spotykamy w otoczeniu księcia plebana z kościoła św. Marcina czy z Nowego Miasta. Kanonicy warszawscy stanowili wyjątek, który pokazuje, jak dalece książę miał ustaloną politykę względem Kościoła. Kapituła świętego Jana od początku była zapewne przewidziana jako zaplecze dla dworu i kancelarii. Obdarowanie kolegiaty relikwiami przeniesionymi z Czerska, obowiązek odprawiania mszy i modlitw w intencji zmarłych z rodziny książęcej, jak również życzenie, by go tam pochowano, wpisuje się w plan księcia Janusza uczynienia z Warszawy swojej stolicy.